

ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ УЧИТЕЛЯ-ВИХОВАТЕЛЯ

У статті розкрито сутність діяльнісного підходу в процесі педагогічної підготовки студентів до професійної діяльності. Усупереч знанневоорієнтованому, діяльнісний підхід передбачає не лише засвоєння знань, а насамперед, оволодіння процесом, способами, прийомами, засобами професійної діяльності. Визначено знання та вміння виховної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу, принципи відбору змісту вищої освіти, форми та методи підготовки студентів з метою оволодіння ними професійними моделями виховної діяльності.

Ключові слова: діяльнісний підхід, професійна підготовка, виховна компетентність, учитель-вихователь.

Постановка проблеми. У державних освітніх документах (Національна доктрина розвитку освіти України, Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття), Концепція загальної середньої освіти, Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів) визначається потреба в підготовці вчителя зі сформованими високими моральними якостями, який має ґрунтовні знання, володіє педагогічними технологіями, здатністю отримувати додаткові знання, необхідні для практичної діяльності, вміє досягти нових педагогічних цілей, усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання. Відповідно домінуючою є підготовка педагога як вихователя й організатора навчально-виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висновки й положення провідних педагогічних теорій, що відображають тенденції педагогічної освіти, професійного становлення вчителя, підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності як складової педагогічної майстерності, провідні ідеї основних напрямів реформування діяльності загальноосвітньої школи, загальнопедагогічні теорії відображені в наукових доробках О. Абдуліної, Л. Артемової, О. Антонової, П. Агутова, Ю. Бабанського, С. Батишева, С. Вітвицької, С. Гончаренка, М. Данилової, О. Дубасенюк, І. Зязюна, В. Краєвського, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, Т. Ільїної, М. Скаткіна, Г. Щукіної та ін. Вченими розкриваються загальнотеоретичні основи підготовки майбутнього вчителя, різні аспекти формування його професійних умінь, у тому числі його готовності до виховної діяльності (О. Бондаревська, О. Дубасенюк, П. Підкасистий, Г. Троцько, Н. Щуркова, ін.).

Вивчення стану реалізації педагогами виховних функцій у шкільній практиці вказує на стандартизацію виховного процесу, використання застарілих способів передачі ціннісного ставлення до світу, традиційне використання виховних заходів, що перешкоджає особистісному зростанню школяра. Шкільні педагогі не повні усвідомлюють цінність соціально й особистісно значущої діяльності вихованців, недостатньо застосовують методи аналітично-оцінної діяльності, недооцінюють роль створення особистісно розвивального середовища, яке сприятиме підвищенню творчого потенціалу усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, забезпечуватиме умови для самореалізації учнів в усіх сферах їх життєдіяльності (особистісній, професійній, соціальній). Відтак, констатується недостатня спроможність учителів ефективно розв'язувати виховні завдання внаслідок функціонування когнітивноорієнтованого підходу до визначення змісту, форм і методів їх підготовки у вищому навчальному закладі, що істотно впливає на успішність реалізації ними усіх функцій педагогічної діяльності, й виховної зокрема.

Усупереч знанневоорієнтованому підходу, який спрямований на формування у студентів міцних систематизованих знань, діяльнісний підхід у підготовці фахівців передбачає формування їх здатності до активної діяльності, творчої професійної праці. Не лише засвоєння знань, а й оволодіння процесом, засобами й знаряддями діяльності є важливим компонентом розвитку особистості студента в процесі навчання.

Мета статті полягає у з'ясуванні сутності діяльнісного підходу як практико-орієнтованої тактики та змісту його реалізації у процесі професійної підготовки майбутніх педагогічних фахівців як вихователів.

Виклад основного матеріалу. У філософській літературі (К. Абульханова-Славська, Н. Александрова, В. Біблер, Л. Буєва, В. Малахов, В. Шинкарук) заявлена проблема людини як суб'єкта власної діяльності, здатного цілеспрямовано перетворювати об'єктивну дійсність і здійснювати власний саморозвиток. У широкому контексті суб'єкт є творцем власного життя, здатний активно змінювати його, критично ставитися до самого себе. У понятті "суб'єкт" підкреслюється, насамперед, активна, діяльнісна сутність людини. Постійна зміна соціальної дійсності вимагає від майбутніх фахівців максимальної активізації індивідуально-творчого потенціалу, розкриття і розвитку саме суб'єктних якостей. Категорія "суб'єкт" є продуктивною у контексті становлення студента як суб'єкта професійної педагогічної діяльності [1: 113].

Діяльність – активна форма прояву відносин. Для вчителя це означає, що тільки через діяльність і в діяльності можуть проектуватися та розвиватися міжособистісні стосунки. До того ж діяльність повинна бути організована так, щоб її суб'єктом виступав учень, а не вчитель. Суб'єктом діяльності стає людина, яка бере активну участь у досягненні її результатів. Діяльність відсутня там, де немає цілісного ланцюжка "мета – мотив – засіб – дія – результат". Діяльність особистості – це завжди самодіяльність, більшою чи меншою мірою, залежно від віку і рівня вихованості дітей [2]. Підхід, відповідно до тлумачного словника В. Бусела, – це сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-, що-небудь, ставлення до кого-, чого-небудь [3: 785]. На думку Н. Щуркової, педагогічні підходи не тільки не виключають один одного, але й не реалізуються один без одного. Розуміння самих підходів відкриває класному керівникові широкий спектр педагогічних можливостей, виховних впливів і одночасно спрямовує його діяльність у певне русло [2].

Діяльнісний підхід (І. Бех, В. Давидов, О. Леонт'єв та ін.) ґрунтується на положенні, що психіка особистості нерозривно пов'язана з її діяльністю і діяльністю обумовлена. При цьому діяльність розуміється як свідомо активність людини, що виявляється в процесі її взаємодії із навколишнім середовищем, і ця взаємодія полягає в розв'язанні життєво важливих завдань, які обумовлюють існування і розвиток людини [4; 5].

Серед методологічних підходів до дослідження проблеми педагогічної підготовки майбутніх фахівців діяльнісний підхід виокремлюють як практико-орієнтовну тактику. Тому в межах діяльнісного підходу в процесі фахової підготовки майбутніх учителів мають бути засвоєні та практично апробовані система способів і прийомів здійснення професійної діяльності, професійні уміння та навички педагогічної діяльності, педагогічно-професійні методи роботи, які забезпечують успішне становлення майбутнього професіонала.

Діяльнісний підхід [6] передбачає орієнтацію на розвиток творчого потенціалу особистості та дає змогу враховувати індивідуальні особливості кожного студента через включення їх у діяльність, яка сприяє самореалізації й особистісному зростанню.

Наказом МОН України [7] визначено завдання та обов'язки вчителя загальноосвітнього навчального закладу, які становлять його виховну компетентність. Це, зокрема, такі:

- здійснення навчання та виховання учнів з урахуванням психологічних та фізіологічних особливостей їх розвитку і специфіки навчального предмету;
- забезпечення в ході освітнього процесу соціалізації, формування загальної культури особистості;
- координування взаємодії учнів між собою під час уроків і позакласних заходів;
- сприяння формуванню в учнів поваги до принципів загальнолюдської моралі, батьків, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, дбайливого ставлення до навколишнього середовища;
- дотримання педагогічної етики, повага гідності дітей, учнів, захист їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігання шкідливим звичкам, пропаганда здорового способу життя;
- вимога дотримання учнями статуту освітньої установи;
- контроль забезпечення здорових і безпечних умов навчання, виховання, праці;
- організація позакласних культурно-виховних заходів, сприяння проведенню диспутів, екскурсій, зборів тощо;
- підтримка зв'язків із батьками, надання їм консультативної педагогічної допомоги з питань освіти, фізичного й психічного розвитку їх дітей.

Визначеним документом встановлено також зміст і обсяг знань нормативних та законодавчих актів, навчальних дисциплін, які стосуються питань виховання. Так учитель загальноосвітнього навчального закладу повинен знати: Конституцію України; Закони України; акти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України щодо освітньої галузі; накази та розпорядження Міністерства освіти і науки України; Декларацію прав і свобод людини; Конвенцію ООН про права дитини, інші нормативно-правові акти, що регламентують освітню діяльність у загальноосвітньому закладі; педагогіку, психологію, вікову фізіологію, шкільну гігієну; методику виховної роботи; нормативні документи з питань навчання і виховання дітей та молоді; сучасні педагогічні технології навчання.

З огляду на визначені знання та вміння, якими повинен володіти вчитель загальноосвітнього навчального закладу, характерними особливостями їх педагогічної підготовки у вищому навчальному закладі є:

- практико-орієнтована спрямованість змісту навчання;
- інтегрування та практичне застосування знань, отриманих у результаті вивчення інших навчальних дисциплін, для розв'язання професійно-педагогічних завдань.

Однією із першочергових проблем сучасної вищої освіти є проблема відбору змісту, який має відображати всі особливості професійної діяльності випускника вищого навчального закладу в проекції на навчальний процес. Відбір змісту вищої освіти має ґрунтуватися на загальнодидактичних принципах (науковості, наочності, доступності тощо), що покликані регулювати як процес відбору і конструювання професійної освіти, так і вибору форм і методів організації навчальної діяльності. Ми приєднуємося до думки А. Коржуєва й В. Попкова [8], що, окрім наведених принципів, варто назвати ще й такі:

- принцип відповідності змісту освіти потребам суспільного розвитку;
- принцип єдності змістової й процесуальної сторін навчання;
- принцип структурної єдності змісту освіти на різних її рівнях;
- принцип випереджувального розвитку освіти.

Підготовка майбутніх учителів до реалізації виховної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється у процесі вивчення нормативних навчальних дисциплін ("Вступ до спеціальності", "Педагогіка", "Теорія і методика виховної роботи", "Основи науково-педагогічних досліджень", "Основи педагогічної майстерності") через упровадження авторських курсів, у педагогічній практиці, науково-дослідній підготовці – через самостійну освітню діяльність.

Процес формування майбутнього вчителя до виховної діяльності полягає в формуванні стійких системних знань з педагогіки, психології, умінь застосовувати набуті знання у нестандартних ситуаціях та нових швидкозмінних інформаційних умовах праці, розвитку особистісних якостей, постійного саморозвитку та удосконалення особистості як професіонала майбутньої праці. У процесі підготовки вчителя у вищому навчальному закладі до виховної діяльності можна виділити такі етапи: мотиваційно-орієнтаційний, моделювання, діялісно-практичний, рефлексивний. Поділ на етапи є умовним, тому що мотивування, моделювання, практична діяльність студентів та рефлексія відбуваються упродовж усього періоду навчання у вищому навчальному закладі.

Умовою ефективної фахової підготовки є активна діяльність студентів у процесі оволодіння методологічним, теоретичним, практичним та соціальним змістом майбутньої професійної діяльності.

Активне залучення студентів до процесу ведення лекції здійснюється через включення студентів у роль співлектора, постановку проблемних запитань чи ситуацій, використання результатів попередньої дослідницько-пошукової діяльності студентів, актуалізацію засвоєних знань та мотивування їх самостійної діяльності. Безпосередня участь студентів у підготовці й проведенні лекцій через виявлення й аналіз проблем виховної практики й існуючих суперечностей сприяє усвідомленню ними проблеми й активній участі у пошуку шляхів її розв'язання.

Практична підготовленість педагога означає сформованість у нього готовності діяти в конкретній педагогічній ситуації, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи, прийоми виховної діяльності. Організаційними формами, в яких студенти набувають певного практичного досвіду, є аудиторні практичні заняття. На заняттях засвоюються форми, методи, засоби виховної діяльності, здійснюється аналіз реальних ситуацій, виявлених під час практики, розглядаються різні варіанти і моделі поведінки в ситуаціях взаємодії з вихованцями, батьками, педагогами, напрацьовуються способи дій.

Активна групова взаємодія та самостійна діяльність сприяють створенню у майбутніх учителів інформаційного фонду, необхідного для здійснення ефективного виховного процесу. Це, насамперед, знання педагога про своїх вихованців, їх психологічні властивості, про цілі, зміст, засоби взаємодії із усіма суб'єктами виховної діяльності, про переваги і недоліки власної особистості й діяльності. Набута інформація є основою для визначення студентами стратегії педагогічного впливу на учнів спочатку в модельованих ситуаціях, а потім і безпосередньо у майбутній практичній діяльності.

Оволодіння студентами професійними моделями виховної діяльності відбуваються й у процесі науково-дослідної роботи, яка забезпечує розвиток професійної спрямованості, пізнавальної активності, мотиваційної сфери студентів, формування їх професійних умінь. Самостійна робота студентів включає пошук необхідних джерел для підготовки до теоретичних аудиторних занять, аналіз документів виховної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі, розробку проектів різних видів, пошук методичних матеріалів, укладання методичного портфоліо.

В основу підготовки майбутніх учителів до виховної діяльності у процесі вивчення навчального курсу покладено самоорганізацію навчальної діяльності студентів у тісному взаємозв'язку з викладачем. Викладач скеровує діяльність студентів, консультує і направляє їх у самостійному пошуку нового знання через індивідуальні та групові консультації, роботу в мікрогрупах, долучає студентів до методики проведення практичних занять у формі дискусії, діалогів із учителями і школярами, проблемних навчальних екскурсій до загальноосвітніх навчальних закладів, розв'язання проблемних педагогічних ситуацій, моделювання педагогічних систем, порівняльного аналізу дієвості педагогічних засобів і прийомів, захисту педагогічних проектів тощо.

Висновки. Узагальнюючи викладене, зазначимо, що побудова змісту професійної підготовки студентів на основі діялісного підходу сприяє підвищенню рівня їх практичної підготовленості до виконання функцій учителя-вихователя.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з аналізом педагогічного потенціалу освітньо-виховних технологій у підготовці студентів до виховної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вітвицька С. С. Теоретичні і методичні засади педагогічної підготовки магістрів в умовах ступеневої освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Світлана Сергіївна Вітвицька. – Житомир, 2011. – 598 с.
2. Щуркова Н. Е. Вы стали классным руководителем / Н. Е. Щуркова. – М. : Педагогика, 1986. – 112 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
4. Давыдов В. В. О месте категории деятельности в современной теоретической психологии / В. В. Давыдов // Деятельность : теории, методология, проблемы. – М. : Политиздат, 1990. – С. 143–156.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
6. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта. Соціально-філософські та психолого-педагогічні аспекти / Г. О. Балл. – Рівне : Ліста-М, 2003. – 128 с.
7. Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів : наказ МОН України № 665 від 01 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : rada.gov.ua.
8. Коржув А. В. Традиції в вищому професійному освітньому / А. В. Коржув, В. А. Попков. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 302 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vitvytska S. S. Teoretychni i metodychni zasady pedagogichnoi pidgotovky magistriv v umovakh stupenevoi osvity [Theoretical and Methodological Foundations of Masters' Pedagogical Training Education in Terms of the Level Education] : diss. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 / Svitlana Sergiyivna Vitvytska. – Zhytomyr, 2011. – 598 s.
2. Shchurkova N. E. Vy stali klassnym rukovoditelem [You Have Become a Class Teacher] / N. E. Shchurkova. – M. : Pedagogika, 1986. – 112 s.
3. Velykyu tлумачnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian Language] / [uklad. i golov. red. V. T. Busel]. – K. : Irpin : VTF "Perun", 2001. – 1440 s.
4. Davydov V. V. O meste kategorii deyatelnosti v sovremennoy teoreticheskoy psikhologii [About the Site Category of Activity in the Modern Theoretical Psychology] / V. V. Davydov // Deyatelnost : teorii, metodologiya, problemy [Activity : Theories, Methodology, Issues]. – M. : Politizdat, 1990. – S. 143–156.
5. Leontev A. N. Deyatelnost. Soznanie. Lichnost [Activities. Consciousness. Personality] / A. N. Leontev. – M. : Politizdat, 1977. – 304 s.
6. Ball G. O. Suchasnyy gumanizm i osvita. Sotsialno-filosofski ta psykhologo-pedagogichni aspekty [Modern Humanism and Education. Social, Philosophical and Psychological and Pedagogical Aspects] / G. O. Ball. – Rivne : Lista-M, 2003. – 128 s.
7. Pro zatverdzhennya kvalifikatsiynykh kharakterystyk profesiy (posad) pedagogichnykh ta naukovo-pedagogichnykh pratsivnykiv navchalnykh zakladiv : nakaz MON Ukrainy № 665 vid 01 chervnya 2013 roku [On Approval of Qualification Descriptions of Professions (Positions) of Pedagogical and Scientific Pedagogical Staff in the Educational Institutions : the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 665 on the 1st of June 2013] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : rada.gov.ua.
8. Korzhuev A. V. Traditsii v vyshem professionalnom obrazovanii [Traditions in Higher Vocational Education] / A.V. Korzhuev, V. A. Popkov. – M. : Izd-vo MGU, 2003. – 302 s.

Матеріал надійшов до редакції 20.05. 2014 р.

Мирончук Н. Н. Деятельностный подход в профессиональной подготовке будущих педагогов к реализации функций учителя-воспитателя.

В статье раскрыта сущность деятельностного подхода в процессе педагогической подготовки студентов к профессиональной деятельности. Вопреки знание-ориентированному, деятельностный подход предполагает не только усвоение знаний, но прежде всего овладение процессом, способами, приемами, средствами профессиональной деятельности. Определены знания и умения воспитательной компетентности учителя общеобразовательного учебного заведения, принципы отбора содержания высшего образования, формы и методы подготовки студентов с целью овладения ими профессиональными моделями воспитательной деятельности.

Ключевые слова: *деятельностный подход, профессиональная подготовка, воспитательная компетентность, учитель-воспитатель.*

Myronchuk N. M. The Pragmatist Approach in the Training of Future Teachers to Implement the Functions of the Teacher-Tutor.

The article deals with the nature of the pragmatist approach in the pedagogical students' training to the professional career. The pragmatist approach involves not only learning, but primarily mastering the process, ways, methods and means of the professional activity. The knowledge and skills of the teacher's educational competence in the educational institution for the selection of higher educational content, forms and methods of training students to master their professional models of educational activities are defined.

Keywords: *pragmatist approach, professional training, educational competence, teacher-educator.*